

МИЛКА ИВИЋ
(Београд)

ИНФОРМАТИВНЕ УЛОГЕ ПРЕСУПОЗИЦИЈА И ИМПЛИКАЦИЈА ДОКУМЕНТОВАНЕ СРПСКИМ ЈЕЗИЧКИМ ФАКТИМА

Многи од данас водећих лингвиста света посебно наглашавају да свака коректна значењска интерпретација исказа неизоставно мора укључивати, поред њиховог буквалног значења, и оно што њиховој обавештајној семантици доприноси пресупозиције и импликације. Ауторкино излагање срачунато је на то да стручну јавност упозна са тим како поједине српске језичке датости потврђују умесност тог захтева.

Кључне речи: Ментални процеси, информативно конституисање исказа, пресупозициона информација, имплицативна информација, активни информативни регулатор, интензивно спознајно фокусирање.

У актуелном развојном тренутку језичке науке посебно се форсирају оне истраживачке радње чија је сврха не само да се обезбеди што боље разумевање регулативне улоге менталних процеса у информативном конституисању исказа, већ и што адекватније сагледавање тога на које све начине најразличитији језици широм света ту регулативну улогу собом разоткривају. Ово што следи је мој мали прилог таквим истраживачким подухватима. Он треба да, без претензије на исцрпност, изнесе на видело неке појединости о томе како лексичке и граматичко-синтаксичке датости српског језика егземплификују собом спрегу *пресупозиционе* и *импликативне* информације с обавештајном садржином исказа.

Пресупозиција (= претпоставка) је у науци усвојен термин којим се указује на онај спознајни податак чије присуство у свести комуникативних партнера претходи њиховим исказним радњама, што чини подразумевивим да информативна оформљеност пресупозиције није зависна од обавештајне садржине исказа.

За тзв. *импликацију* (= подразумевање) важи тачно супротно. Наиме, информативна датост на коју се тај термин примењује искрсава у

човековој свести као својеврстан спознајни „одјек“ на оно што је исказом саопштено.

Наука данас располаже довољно убедљивим доказима о томе да је *пресуиозиција*, као појмовна категорија, „изникла“ из оне човекове упућености у овоземаљски поредак ствари коју му обезбеђује његово животно искуство. Једном стечена, та упућеност остаје похрањена на периферији свести, с могућношћу померања ка њеном центру, уколико се за то укаже потреба. Кад нам, рецимо, наш саговорник каже: *Мој комшија Зоран њовремено шећа свога њса око куће*, свима нам је јасно да он, именујући дотичног Зорана, нема на уму ни покојника, ни каквог ванземаљца, већ одређену, живу и здраву, њему и те како добро познату особу.

Ради ли се, међутим, о имплицативном обавештењу, оно се устројава овако:

Упознавање са информативном садржином исказа аутоматски активира, на подручју човекове свести, нека његова одраније стечена знања како о овоземаљском поретку ствари, тако и о врсти сигналне службе коју обављају у исказу присутне лексичко-граматичке датости. У својој међусобној спрези та његова два сад активирани спознајна постигнућа буде му свест о томе шта се на информативну садржину исказа неминовно надовезује као подразумевиви закључак. Узмимо, примера ради, да та садржина у датом случају гласи: *Мој деда је имао њлаве очи*. Сви знамо о боји очију ово: људима њено произвољно мењање није доступно, а о временском глаголском облику *имао је* ово: тај нас облик обавештава да није у питању садашњост, већ прошлост. Према томе, закључак који се ту неизбежно намеће не може бити други до овај: тај који / та која за свога деду каже „он ЈЕ ИМАО плаве очи“ не говори о живој особи, већ о покојнику.

Од времена кад је објављен (и дан-данас у стручној литератури изузетно често цитирани!) рад Lambrecht 1994, представници когнитивне лингвистике, при разматрању информативног конституисања исказа, редовно указују на регулативну улогу коју обављају одређене појмовне датости присутне на нашем менталном плану. Понекад је то указивање праћено и поменом Lambrecht-овог упозорења на изузетну важност проникнућа у то да се баш тај и тај, у нама похрањени спознајни податак, при информативном устројавању тог и тог изнетог саопштења, потврдио као АКТИВНИ информативни регулатор.

То што у једном датом случају јесте активан, не значи да ће се исти тај спознајни податак таквим показати и у другим случајевима. Lambrecht, у поменутом раду (в. стр. 94), упозорава и на чињеницу да се свака спознајна датост може, у принципу, показати или као актив-

на, или као полуактивна, или као неактивна „регулативна сила“ при обавештајном уобличавању исказа. Активна је кад год се особи о чијем се исказу ради нађе у жижи сазнајне свести („in the person’s focus of consciousness“), полуактивна кад год одређена свест о њеном присуству постоји, али свако директно фокусирање изостаје („a concept of which a person has a background awareness, but one that is not being directly focused on“), а неактивна кад је тренутна ситуација таква да изостају услови за њено активирање.

На 30. страници свога рада Cormack 1998, његова ауторка Annabel Cormack, залаже се за то да, при стручној анализи обавештајног богатства реченице, не изостане доследно вођење рачуна о томе шта је њено буквално значење (на које она примењује термин *explicature*), а шта обавештајна семантика наметнута датим комуникативним околностима. Ради давања подстрека за усмеравање стручне пажње у том правцу, она наводи (на стр. 31) следећи пример: неко ко се, у друштву с неком другом особом, затекао седећи на промаји, приметио је: *Промаја је заићо ићио су она враића ићамо оићворена*. Изречено се, том приликом, могло разумети на два различита начина — или као објашњење чињеничног стања, или као имплицитна порука присутној особи: *Заићвори ића враића да оићклонимо ићромају!* А шта је од тога двога било посредни, то су учесници комуникације разабрали на основу свог познавања свих околности под којима се одвија њихов комуникативни контакт.

Овај мој осврт на (умесно!) упозорење Annabel Cormack има два циља. Један је да ми послужи као повод за то да одмах нагласим како ће се разматрање које следи тицати само оних реченица за чију значењску интерпретацију шири комуникативни контекст није неопходан, а други да проговорим о једном сваке пажње вредном феномену, који се, међутим, по правилу, и не помиње у стручној литератури, а то је да „буквална значења“ могу имати, у неким приликама, двосмислену обавештајну поруку, а у другим том поруком разоткривају релевантан значај пресупозиције.

Двосмислене су, на пример, изјаве: *Он је ићренуићно мећу болесницима* и *Пера ићо ићодне иде у школу*. Прва зато што се под „он“ може разумети или дежурни болнички лекар или новопримљени пацијент, а друга отуда што информише или о томе кад „Пера“ има школску наставу, или о чињеници да он (данас) по подне неће бити код куће.

Будући да се не укључује у обавештајни садржај исказа, информативни допринос пресупозиције се, по правилу, не само у нашој средини, већ и другде у свету, уопште не узима у обзир при стручним анализама семантичког устројавања / семантичке устројености исказа.

заних реченица. Да је, међутим, такав уобичајени стручни приступ погрешан, сведочи собом чињеница да има и таквих случајева кад нам је семантичка садржина изговорене реченице најнепосредније наметнута нашим интензивним сазнајним фокусирањем одређене, добро нам знане, пресупозиционе информативне датости.

Замислимо овакву ситуацију: неко је, пред полазак на посао, добро затворио прозор своје собе, спустио ролетне и навукао завесе, а кад се, после доста сати проведених на послу, вратио у исту ту собу, затекао је прозор у неред — до пола подигнуте ролетне, размакнуте завесе... Сагледани приказ је, у његовој свести, неминовно активирао постојећу пресупозициону упућеност у то да се такав неред никад не остварује сам од себе, већ да је увек дело људских руку, па је спонтано узвикнуо: *Овај је прозор отворан!*

Информација својствена тој ускличној реченици може се подробније експлицирати следећим речима: 'на основу сагледаног схватам да је неко улазио у ову собу и отварао овај прозор, јер сам потпуно свестан тога да се уздигнуће ролетни, као и размакнуте завесе, никад не остварује само од себе'. Једном речју, супротно ономе што се обично у стручној литератури тврди, пресупозициона семантика ипак може, на посебан начин, бити утиснута у обавештајну садржину исказа.

К. Lambrecht и L. Michaelis у свом раду објављеном 1998. године, сасвим су правилно приметили да у свим језицима постоје и такве упитне реченице које су у том смислу пресупозиционо специфициране што полазе од претходно стеченог сазнања да је неко, неидентификован, то и то чинио/учинио, па сад, својим отелотворавањем, настоје да нам приуште његово идентификовање у одговору који ће иза постављеног питања уследити. Реченици *Ко је донео ово њисмо?*, на пример, својствена је таква пресупозициона специфицирана упитност.

Није свака реченица „буквалног значењског типа“ информативно импликована. Обавештење обелодањено изјавом *Пућујем ускоро у Париз*, на пример, то није. У тој изјави особа која путује идентификована је предикатском наставачком морфемом за прво лице једнине. Давалац изјаве могао је, додуше, експлицирати и том наставку одговарајућу личну заменицу *ја*, и то на два начина — или не стављајући никакав посебан нагласак на њу, или, напротив, стављајући га. У првом случају обе исказне верзије, тј. и *Пућујем ускоро у Париз*, и *Ја ћућујем ускоро у Париз*, не намећу својом значењском садржином, никакво додатно, подразумевано, обавештење, док га исказана верзија са наглашеним *ја*, напротив, обавезно намеће. Изјава *Ја ћућујем ускоро у Париз* садржи, наиме, импликацију да је у својству „путника за Париз“ помињана нека друга особа, а не та чије су припреме за пут у току, па

зато она износи то корективно саопштење које, у својој повезаности с импликацијом наметнутом наглашеном личном заменицом, гласи: 'ја сам тај/та који/која ускоро путује у Париз, а не личност чије име помињеш/помињете'.

У своме раду Chierchia 2006 (стр. 545) Gennaro Chierchia нам ставља до знања да кад неко изнесе податак *Сви су се студенти жалили*, из њега се разабера да студената о којима је реч није било мало, већ много. Има, наравно, и разних других изјава које су у истом смислу имплицативне — намећу собом подразумевање постојања већег броја именоване врсте људи. Тиме, рецимо, што је рекао *Неки су студенти поднели молбу за стипендију* давалац те информације нас је посредно, фактом присутног подразумевања, истовремено обавестио и о чињеници да се бројнији део студената није уврстио међу подносиоце такве молбе.

Завршавајући ово излагање, преостаје ми још једино да нагласим оно што је, у ствари, након свега реченог, више него подразумевљиво:

Наши ће се домаћи језички стручњаци убудуће морати бавити, поред свега другог, и проблемом информативног конституисања исказа, и то не само зато да не би остајали изван колосека доминантних токова теоријских мисли савремене лингвистике, већ и зато да би, на адекватан начин, досадашњи фонд научних спознаја обогаћивали и подацима о појединим информативно изразито релевантним лексичко-граматичким датостима српскога језика.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Cormack 1998: Annabel Cormack, *Definitions, Implications for Syntax, Semantics, and the Language of Thought*, New York 1998.
- Lambrecht 1994: Knud Lambrecht, *Information Structure and Sentence Form*, Cambridge 1994, Cambridge University Press.
- Lambrecht–Michaelis 1998: K. Lambrecht and L. Michaelis, Sentence Accent and Information Questions, Default and Projection, *Linguistics and Philosophy* 21, 1998, 477–544.
- Chierchia 2006: Gennaro Chierchia, Broaden Your Views: Implicatures of Domain Widening and the “Logicality” of Language, *Linguistic Inquiry* Vol. 17, No 4, Fall 2006, 535–590.

Summary

Milka Ivić

**THE INFORMATIVE ROLE OF *PRESUPPOSITIONS* AND *IMPLICATIONS*
CONFIRMED BY SERBIAN LANGUAGE DATA**

Today all linguists are likely to agree that the correct interpretation of an utterance consists of the identification of what was ment by it. It has been pointed out that, besides their literal meaning, utterances may have informationally relevant presuppositions or implications, which also need to be identified. The author's analysis discloses some ways in which Serbian language data provide new support for this view.